

УДК 631.117.4(477.53)(091)

ТАТАРЧУК
Людмила Михайлівна,
зав. відділу наукової обробки
документів
ДНСГБ НААН
(м. Київ)

**ПОЛТАВСЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ:
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ
(1884–1930 рр.)**

У статті проаналізовано історію становлення Полтавської дослідної станції, наукові напрями діяльності. Представлені результати впровадження агрономічних знань на українських землях та їхній вплив на подальший розвиток агрономічної думки зокрема.

В статье проанализирована история становления Полтавской опытной станции, научные направления деятельности. Представлены результаты внедрения агрономических знаний на украинских землях и их влияние на дальнейшее развитие агрономической мысли в частности.

The article analyzes the historical formation of the Poltava Experiment Station, scientific directions of its activities. Presents the results of the introduction of agronomic knowledge of Ukrainian lands, and their influence on the further development of agronomic thought in particular.

Відтворюючи історію в сучасних умовах, є потреба проаналізувати й об'єктивно оцінити внесок дослідних установ у розвиток наукової дослідної справи, зокрема сільськогосподарської. Особливої уваги заслуговує аналіз становлення і розвитку Полтавського дослідного поля кінця ХІХ – початку ХХ ст. на різних етапах становлення, й особливо за різних систем владного впливу.

Актуальність статті обумовлена відсутністю комплексного дослідження історії становлення дослідного поля, наукових напрямків його діяльності та результатів внеску у розвиток вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи.

Перші узагальнюючі огляди про створення та діяльність Полтавської дослідної станції належать науковцям дореволюційної доби, які працювали в даній установі та самі зробили вагомий внесок у її розвиток [1, 2, 3, 4]. У сучасній історіографії окремі фрагменти про діяльність Полтавського дослідного поля знаходимо у публікаціях О.В. Сайка [5], Н.П. Коваленко [6], І.О. Чекрізова [7], В.А. Вергунова [8].

З ініціативи Полтавського сільськогосподарського товариства у 1884 році виникло Полтавське сільськогосподарське дослідне поле з метою, як зазначено у параграфі 1 його статуту: «научно разработать практические вопросы сельского хозяйства и дать ответы по тем вопросам сельскохозяйственной культуры, в разрешении которых наиболее нуждались местные хозяева» [9].

28 жовтня 1884 року Полтавським товариством сільського господарства було затверджено Положення про дослідне поле, вибрана Рада на три роки, в обов'язки якої входило контролювати господарську частину дослідного поля і всі виробничі процеси, а також витрати по обладнанню дослідного поля та забезпечення необхідним інвентарем. Крім того Рада розробляла кошторис щорічних витрат дослідної установи, які разом із планами досліджень затверджувалися загальними зборами членів товариства.

До Ради дослідного поля входили три виборчі члени товариства: В.Ф. Ліпінський, О.О. Ізмаїльський, І.К. Коляновський і п'ять осіб за посадами: президент Товариства А.І. Забаринський, віце-президент Д.К. Квітка, Голова губернської земської управи О.В. Зеленський, член губернської земської управи В.А. Колесников і секретар Полтавського товариства сільського господарства Л.А. Хітрово. Невідкладним завданням Ради стали підбір потрібної ділянки для дослідного поля і визначення кандидатури на посаду директора дослідного поля. За рекомендацією професора А.Е. Зайкевича і професора І.А. Стебута загальними зборами Полтавського товариства сільського господарства з 31 березня 1885 р. директором Полтавського сільськогосподарського дослідного поля був вибраний Б.П. Черепакін, який очолював установу до 7 березня 1891 р. Вже 14 квітня 1885 року була придбана під дослідне поле ділянка землі

з прибудовами поблизу Полтави, площею 20 десятин 325 кв. сажнів на темно-сірому лісному суглинку. Сума коштів, виділених на організацію дослідного поля складала 10550 руб., з яких 6750 руб. затратили на купівлю ділянки, залишилок 3050 руб. пішов на утримання поля і 750 руб. – на покупку необхідного інвентарю для закладки перших дослідів. Однак цих коштів було недостатньо і товариство із власних коштів перекрило дефіцит на обладнання поля у 410 руб. 15 коп. У 1886 р. товариством за власний кошт було придбано ще землі у сусідньому маєтку Н.Н. Хітрово вартістю 233 руб. Таким чином, ділянка землі і все обладнання Полтавського сільськогосподарського поля обійшлося в 8143 руб. 15 коп., а щорічний бюджет установи складав 3050 руб. аж до 1893 року. При складних матеріальних умовах, при повній новизні дослідної справи довелося починати роботу першому директору і працівникам.

Не всі розділяли точку зору щодо доцільності створення дослідної установи і лише, коли з'явився перший звіт про виконану роботу дослідного поля Міністерство державного майна, у 1886 р. вперше виділило разову підтримку в сумі 1500 руб. на закінчення упорядкування дослідного поля. Ця підтримка заклала основу агрономічної лабораторії, діяльність якої зводилась до визначення вологості ґрунту і дослідження посівного матеріалу.

У 1885 р. Б.П. Черепакін виніс на розгляд Полтавського товариства сільського господарства проект дослідів з озимими хлібами у 1885–1886 рр. У данному документі відзначалося: «Опытное поле должно заняться научной разработкой тех вопросов земледелия, которые возникают у сельских хозяев, не имеющих в большинстве случаев возможности разрешить их у себя, гарантируя ответу действительную точность» [10].

Основними завданнями Полтавського дослідного поля в той час були:

1) визначення впливу на урожай озимих і ярих зернових 4-х видів пару: чорного удобреного, зеленого (весняного) удобреного і зеленого удобреного, також пару, що зайнятий кормовими рослинами;

2) виявлення на цих парах впливу на урожай тих же зернових за різної глибини оранки;

3) вивчення культури люцерни, вплив на неї добрив, попередників, способу сівби і впливу її на озимі і ярі ;

4) порівняння семи видів трав: люцерни, еспарцета, конюшини, тимофіївки, костреця безостого, грястиці збірної, мятлика;

5) вивчення агротехніки вирощування просапних культур, а саме картоплі і кукурудзи, досліджувався вплив глибини оранки, співставлялися значення характеру проміжних обробітків підгортання і мотиження; порівнювалися різні сорти картоплі і кукурудзи; визначався вплив на урожай картоплі глибини посадки і відстані між кущами.

Над виконанням цих дослідів з 1988 по 1892 роки працювали директор Б.П. Черепакін, із своїми учнями: К.А. Гамалеєм, А.Т. Воронцовим, А.К. Пузанкевичем, В.Н. Дяковим, М.П. Василевським та іншими.

Серед піонерських наукових здобутків Полтавського дослідного поля, варто відзначити такі:

1) вперше шляхом багатолітніх дослідів було доведено, що підвищення врожаю озимини і ярих зернових культур залежить не від глибини, а від часу проведення оранки;

2) ранні чисті пари і пожнивне лушення із зяблевою оранкою на чорноземах збільшує врожай зернових не менш як на 30–50%;

3) за результатами вегетаційних дослідів показано позитивний вплив на ґрунт раннього обробітку. Виявилось, що на ранніх парах і на ранній оранці восени під ярі накопичується більше вологи й азоту;

4) доведено, що для Лісостепу України доцільно використовувати пари, зайняті кормовими травами – віко-вівсяною сумішшю, люцерною, еспарцетом, конюшиною також кукурудзою, картоплею, кормовим буряком.

У другій половині 80-х років XIX століття Полтавське товариство сільського господарства зосереджується на питаннях свинарства. Програма дослідів з відгодівлі свиней передбачала:

1) шляхом паралельних дослідів внести ясність відносно економічного і технічного значення простої місцевої свині і культурної башкирської;

2) визначити в грошовому еквіваленті вартість виробництва м'яса і сала при відгодівлі молодих поросят обох порід продуктами городництва та оплату пуда зерна при годівлі свиней на м'ясо, а також кількість затраченого зерна на пуд приросту живої ваги тварини;

3) проаналізувати способи відгодівлі свиней іншими господарями: азотистими і крохмалистими кормами. Результати вищевказаних дослідів висвітлювались у щорічних звітах установи.

Маючи в своєму підпорядкуванні всього 21 десятину землі Полтавське дослідне поле відчувало потребу у розширенні площі. Саме тому у 1892 р. Полтавське товариство сільського господарства, з метою покращення умов роботи дослідного поля, звертається до Полтавського губернського земства з клопотанням щодо придбання у власність ділянку землі в 45 десятих 1184 кв. сажнів, на що була отримана позитивна відповідь. З цього часу дослідна ділянка поля складала 67 десятих з двома розміщеними на них хуторами (маєток Гурвича і Хітрово). Із збільшенням земельної площі відповідно розширилась програма польових дослідів, яка включала нові питання, а саме:

1) випробування в якості порівняння 3-х видів пару: чорного, раннього весняного, середнього весняного і пізнього зеленого з внесенням добрива і без нього;

2) виявлення більш вигідного прийому внесення удобрення:

3) визначення порівняльного значення часу обробітку землі під ярові на зяб;

4) визначення впливу просапних, бобових і широколистих рослин на урожай слідуючих за ними озимих і ярих культур;

5) порівняльне вивчення вирощування однорічних кормових культур;

б) застосування мінеральних добрив.

Над виконанням цих завдань працювали: другий директор дослідного поля В.М. Дяков, який очолював установу з 7 березня 1891 до 15 серпня 1899 р.) з помічниками І. Широких і П. Широких, П.Ф. Тушканом, Т.В. Локтем

і Ю.Ю. Соколовським. Останній займав посаду третього директора Полтавського дослідного поля з серпня 1899 р. по січень 1905 р.

Результати дослідів, проведених на Полтавському дослідному полі з ретельного вивчення динаміки вологості ґрунту показували, що головною перевагою чорного пару перед весняним є краще зберігання ґрунтової вологи в період випаровування, коли не орані зелені пари втрачають велику кількість вологи і швидко висихають. З наближенням періоду посіву озимини умови зволоження чорного пару погіршуються, особливо це позначається на верхньому шарі ґрунту. Переваги чорного пару помітні в посушливі роки. Тому вони більш поширені в сухих районах Степової зони і майже не використовуються у більш вологих областях. Що стосується глибини оранки, то у звітах Полтавського дослідного поля за перші 20 років досліджень, [11, 12, 13, 14, 15], в яких з'ясовувався вплив глибини оранки на врожайність зернових культур наголошується на перевазі глибшого обробітку ґрунту. У залежності від погодних умов і ґрунту, від періоду оранки змінюється вплив глибини оранки пару на урожай озимих. Коли обробіток запізнюється, то глибина може бути не лише без користі, а навіть шкідлива. Тому якщо вибирати, то необхідно обробляти мілко і раніше або глибше і не поспішаючи. У звітах рекомендувалося віддавати перевагу не глибокій оранці, але завчасній.

Варто зазначити, що у 1900–1902 рр. використовувався не глибокий обробіток ґрунту за методом І.Е. Овсінського [16], одним з основних елементів якого була оранка – на 1, 1/2 – 2 дюйма (до 5 см.). Теоретичне обґрунтування цього заходу зводилося до наступного: «всякая почва в своем естественном состоянии, за немногим исключением, пронизана корнями растений, ходами дождевых червей и т.п., вследствие чего она воздухопроницаемая на значительную глубину и обладает достаточной рыхлостью, проницаемостью (для воды) и капиллярностью; благодаря последнему ее свойству, избыток влаги не задерживается на поверхности, а проникает в глубь, таким же образом, в засуху влага поднимается вверх и питает собой растение. Этими счастливыми

своими властивостями надо користуватися умело не насилуя и не портя ее глибокою вспашкою» [17].

Таким чином, на Полтавському дослідному полі обробіток ґрунту під озимі здійснювався за типом раннього пару так, як його позиціонував І.Е. Овсінський. Слід відмітити, що унікальний для регіону експеримент, в основі якого покладена розробка І. Овсінського щодо широкомасштабного застосування поверхневого обробітку та польовим експериментам на Полтавській дослідній станції в Україні було запроваджено ґрунтозахисну систему землеробства з контурно-меліоративною організацією території. До розпаду Радянського Союзу вона застосовувалася на площі 1 млн. га і була покладена урядом республіки в основу стратегії розвитку землеробства до 2010 року [18].

У 1901 р. Полтавське дослідне поле розпочало видавництво коротких, ілюстрованих нарисів досліджень, які були бібліографічною рідкістю і визивали велику зацікавленість серед господарів.

Мізерне фінансування, недостатнє усвідомлення суспільством важливості дослідних установ у справі технічного прогресу сільського господарства, неналежне ставлення уряду до інтересів цієї галузі не давало можливості розпочати детальне вивчення і обґрунтування результатів польових дослідів, важливість і необхідність яких була вкрай потрібна. І коли Б.П. Черепакін звернувся до Ради товариства з клопотанням щодо обладнання при дослідному полі агрономічної лабораторії, то на річних зборах 1894 р. член товариства Е.М. Шейдеман висловився так: «Нам нужны научные данные, которые освещали бы значение тех или иных практических приемов. Я предлагаю просить г. Президента общества, чтобы в дальнейшем на опытном поле было на это обращено большее внимание» [19]. Необхідність у лабораторних дослідках була відчутна, однак через відсутність коштів питання до кінця не вирішувалося. У цей час при музеї Губернського земства організовується невелика хімічна лабораторія, яка за домовленістю з товариством сільського господарства могла використовуватися для своїх цілей, а член Полтавського

товариства сільського господарства О.М. Родзянко запропонував свої безоплатні послуги з проведення хімічних аналізів, залишивши при цьому за собою самостійність у виборі як питань, так і методів дослідження. Це не вирішувало проблеми лабораторії і тому Полтавським товариством сільського господарства у грудні 1896 р. було заявлено клопотання щодо трансформування Полтавського дослідного поля в дослідну станцію. У результаті 1897 року Департамент Землеробства відпускає дослідному полю по 1000 руб. на утримання лабораторії. Це дає можливість розпочати закладку дослідів на різнорідних типах ґрунтів Полтавської губернії. У цей час директор дослідного поля Ю.Ю. Соколовський досліджує кореневу систему культурних рослин, а також питання пов'язані зі змінами, які відбуваються в ґрунті залежно від тих чи інших методів обробітку. З перших днів роботи лабораторії відчувалася потреба в її розширенні, оскільки територіально вона займала дві кімнати, в яких працювали три дослідники і заважали один одному. Тому у 1900 р. Полтавське товариство сільського господарство черговий раз звернулося з листом, у якому вказувалося, що за 15 років свого існування Полтавське дослідне поле отримало лише одну субсидію в розмірі 527 руб. 26 коп., яка була витрачена на поточні затрати. Нестача коштів позначалася на подальшій діяльності дослідної установи і виконанні поставлених завдань. Для задоволення невідкладних потреб визначалася цифра у 5500 руб. У 1901 р. потрібна сума коштів асигнувалася Полтавським губернським земством на ремонт деяких будівель дослідного поля, зведення нових, збільшення інвентарю. Відтоді хімічна лабораторія займала три робочі кімнати і кімнату, в якій розміщувалася бібліотека, вагова та музей дослідного поля.

Здійснивши асигнування губернські земські збори прийняли рішення згідно «Положення про дослідні заклади» від 28 травня 1901 р. про перейменування Полтавського дослідного поля в дослідну станцію 2-го розряду з чим і звернулися в Міністерство землеробства. Полтавське товариство сільського господарства зі свого боку в підтримку клопотання у січні 1902 р. підготувало доповідну записку, доповнивши її кошторисом стосовно

проведення певної реорганізації. Ця сума складала разову виплату у 31 тис. руб. і щорічно в 19 тис. руб.

До завдань, які вивчалися на дослідному полі, з часом додалися нові:

1) науково висвітлити результати досліджень Полтавського дослідного поля за 17 років його існування;

2) вивчення місцевих кормових культур і відпрацювання на основі цих досліджень кормових норм;

3) контроль чистоти, забур'яненості, схожості і доброякісності посівного матеріалу за пропозиціями місцевих громадських зерносховищ тощо;

4) проведення аналізів місцевих ґрунтів, насіння, кормів, добрив, води і корисних копалин, що пропонуються місцевими земствами, сільськогосподарськими товариствами, дослідними полями і фізичними особами;

5) проведення вегетаційних дослідів з різних питань, що виникають в процесі діяльності місцевих дослідних полів;

б) вивчення і дослідження місцевих ґрунтів, клімату, флори і фауни.

Програма досліджень носила багатoproфільний характер у залежності від потреб природо-історичного районування своєї зони. Крім цих завдань, стояла умова, що при дослідній станції повинне функціонувати дослідне поле, завданням якого залишалося вирішення при допомозі польових дослідів питань місцевої землеробської техніки.

Клопотання було розглянуто Ученим комітетом Міністерства землеробства, який схвально сприйняв дану пропозицію. Однак, на його думку «проект преобразования Полтавского опытного поля в станцию проведен слишком широко». Доводилась одноразова сума на переобладнання в розмірі 20000 руб., а щорічна – до 12000 руб., при чому лише половина цих витрат могла субсидуватись. Таким чином, не дивлячись на позитивну резолюцію економічної ради Полтавського губернського земства щодо реорганізації, перетворень не трапилось, а запити до наукових досліджень Полтавського поля з роками збільшувались. Для вирішення цих проблем у 1904 р. Департамент

землеробства виділяє спеціальне асигнування в розмірі 500 руб. на обладнання при лабораторії дослідного поля контрольного відділення насінництва і вже з 1905 р. це відділення проводить аналізи насіннєвого матеріалу. У 1906 р. Полтавське губернське земство збільшує своє щорічне асигнування на дослідне поле до 4000 руб., а у 1907 р. відпускає 500 руб. на одноразові витрати, за рахунок яких обладнується поле і збільшується інвентар.

Упродовж свого існування дослідне поле не тільки досягло значних успіхів на ниві агрономії, але й розширило сферу своєї діяльності. У 1904 р. багато із запланованих польових дослідів було закінчено, деякі отримали доповнення і розпочато нові. Крім польових дослідів Полтавським дослідним полем проводяться і лабораторні з питань дослідження насіння, добрив, кормів. Результати Полтавського дослідного поля вважалися значними, якщо з 1 десятини в 1887–1896 р. збирали 48 пуд. хліба, то в десятирічку 1896–1906 уже 53 пуд., тобто на 10,5% більше – це в малих господарствах; в економіях же урожайність десятини піднялася з 61 пуд. в десятирічку 1887–1896 рр. до 75 пуд. з десятини 1896–1906 рр., тобто на 23%.

Таким чином, Полтавське дослідне поле працювало як дослідна станція, результатами досліджень якої користувалися селяни для підвищення врожайності на своїх землях. Але дослідницькі роботи проводилися при обмеженій кількості наукового персоналу і при невеликому матеріальному забезпеченні, тому намічена програма діяльності не була виконана. Для збільшення агрономічного персоналу запрошувалися практиканти та студенти вищих сільськогосподарських учбових закладів з невеликою платнею. Відчувалось усвідомлення суспільством важливості дослідних установ з питань покращення землеробства. Першочерговою метою уряду стало планомірне розміщення дослідних полів на території губернії високоефективною мережею, відповідно до ґрунтових, кліматичних і господарських районів губернії. Полтавське губернське земство пішло шляхом розвитку агрономічної організації і на чергових зборах у 1907 р. ухвалили проект організації «мережі

районних дослідних установ губернського земства», який набув чинності з 1908 р.

Адміністративно-бюрократична тяганина з вирішенням питання реорганізації Полтавського дослідного поля у станцію тривала до 1909 р. Про те, що дослідне поле стане станцією стало відомо на святкуванні його 25-річного ювілею.

У 1909 році Полтавське дослідне поле було реорганізоване в дослідну станцію, яку очолив С.Ф. Третьяков, з новими науковими відділами [20].

Реорганізувався також відділ рільництва (1884), який продовжуючи наукові дослідження додатково включив у програму дослідів (переглянуту ще в 1905 р.) вивчення впливу різних мінеральних добрив на озимину і яровину, способів, густини і часу посіву озимих і ярових хлібів, способів обробки старих люцерників; розширив вивчення порівняльної продуктивності сортів озимих і ярових хлібів, конюшини, буряка кормової, картоплі і гарбуза. У 1910 р. на дослідній станції були створені ентомологічний і агрохімічний відділи. У 1912 р. створюється відділ тваринництва, причому свою роботу він почав з проведення дослідів з домашніми тваринами – свинями, вівцями і птицею. Метеорологічний відділ, який був створений у 1913 р., вивчав найголовніші метеорологічні елементи погоди (температуру повітря і ґрунту, вологість повітря, осідання, випаровування, сонячну радіацію), що впливали на розвиток рослин. У 1914 р. був організований відділ з вивчення бур'янів. Полтавське дослідне поле, розробляючи прийоми підвищення врожайності культурних рослин, ще на початку своєї діяльності відзначало необхідність вивчення бур'янів і дослідження ефективних методів боротьби з ними. Відділ ентомології організував Н. В. Курдюмов, який склав першу програму його робіт. Перед цим, будучи в піврічному відрядженні в Європі і США, він ознайомився зі всіма світовими досягненнями в галузі ентомології. Відділ під його керівництвом розробив нові методики досліджень і підведень під агрономічний фундамент. Таким чином, відділ став одним із перших установ подібного типу в Росії. Про результати роботи співробітниками відділу були опубліковані ряд

праць, зокрема боротьби з бересклетовою і ячмінною тлею, тріпсами, плодожеркою.

Період з 1909 року важливий для дослідної станції розширенням та поглибленням її робіт. Відбувається збільшення території дослідних полів Полтавської сільськогосподарської станції за рахунок приєднання сусідських земель і на кінець 1924 р. його площа складає 175 десятин з підсобними господарствам. Далі до станції приєднується городнє господарство «Стеховка», ділянка землі «Степне», а в 1923 р. з метою розширення робіт Полтавської дослідної станції на чорноземі та проведення порівняльного аналізу з лісним суглинком в якості філії до станції приєднується Красноградська дослідна станція. Таким чином загальна площа дослідної станції становить 1106 десятин землі з різними типами ґрунтів: лісний суглинок, степовий чорнозем, долинний чорнозем і піски. У бюджеті Полтавської дослідної станції також спостерігається тенденція до збільшення на кінець 1924 р., він склав 38708 золотих рублів. Ці цифри свідчать про те, що станція розпочинала свою діяльність з невеликих коштів і тільки з 1924 року бюджет збільшується та паралельно цьому відбувається розширення впливу її на розвиток дослідної справи в сільському господарстві.

Програма робіт була надзвичайно широкою за тематикою. Однак основними завданнями, які відповідали науково-організаційній структурі станції на той час, були пошук способів боротьби з посухою, вивчення питань нагромадження і доцільного витрачання вологи ґрунту (вивчення різних видів пару; оранка на зяб для ярових хлібів, вплив просапних бобових рослин на урожай хлібів, вивчення різних способів обробітку ґрунту і удобрення, вплив на врожайність різних видів добрива на лісовому суглинку і чорноземі, вивчення попередників, вивчення різних типів сівозмін, спроби боротьби з бур'янами, сортовивчення і сортовипробовування, процеси нагромадження в ґрунті нітратного азоту і т. ін.). Одночасно з цим досліджується біологія шкідників поля і способи боротьби проти них. Наукові висновки цих робіт стали матеріалом для підручників з сільського господарства.

Окремо слід відзначити видавничу та популяризаторську діяльність Полтавського дослідного поля, пізніше станції. Протягом багаторічної своєї діяльності результати діяльності дослідного поля за 8 років знайшли своє відображення на шпальтах щорічних звітів за 1885–1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892 і 1893 рр. Крім того, час від часу готувалися інформаційні вісті з досвіду установи за декілька років. Б.П. Черепакініним підготовлена низка робіт за перші три роки роботи поля (1886–1888), далі В.М. Дяковим, І.О. Широких, Денисенком під редакцією Д.К. Квітки, віце-президентом О.О. Ізмаїльським, губернським агрономом П.М. Дубровським, секретарем товариства В.В. Тележинським. Другим директором дослідного поля В.Н. Дяковим, який очолював дослідне поле протягом 1891–1899 рр., підготовлений звіт про діяльність дослідного поля за 7 років існування установи (з 1886–1892 рр.). У 1929 р. окрім випусків наукових праць, з метою популяризації отриманих результатів, кращого впровадження їх в селянському середовищі станція опублікувала серію брошур «На допомогу селянству в боротьбі за кращий врожай», «Про чисті і зайняті пари», «Добриво і урожай», «Цукровий і кормовий буряк» та ін. Висновки і результати робіт станції публікувалися у всіх основних на той час сільськогосподарських журналах. З 1925 по 1930 р. Полтавська дослідна станція видає науково-популярний сільськогосподарський журнал «Полтавський селянин», в 1930 г. – журнал «За нове село».

Крім річних звітів і періодичних інформаційних листків Полтавське дослідне поле оприлюднювало свої наукові дослідження в російських періодичних виданнях: «Земледельческая газета», «Хозяин», «Южно-русская сельскохозяйственная газета», «Журнал опытной агрономии», «Сельское хозяйство и лесоводство», у місцевому сільськогосподарському органі, що видається Полтавським товариством сільського господарства «Хуторянин», а також окремими листівками (1907–1908 рр.) для безкоштовної роздачі селянам.

У 1930–1931 рр. проводиться реорганізація сільськогосподарських науково-дослідних установ. Були створені ряд спеціалізованих інститутів, покликаних обслуговувати окремі галузі сільського господарства. У жовтні

1930 р. на базі Полтавської сільськогосподарської дослідної станції була організована Українська науково-дослідна станція кормових рослин.

Підсумовуючи, слід наголосити про значний позитивний внесок Полтавської дослідної станції у наукове обґрунтування, і особливо практичне впровадження, агрономічних знань на українських землях та на подальший розвиток агрономічної думки зокрема.

Список використаної літератури

1. *Черепяхин Б. П.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохозяйственного общества за 1885–1887 гг. / Б. П. Черепяхин. – Полтава : Типо-литограф. Л. Фришберга, 1888. – 154 с. : табл.

2. *Сазанов В. И.* Краткий исторический очерк Полтавской сельскохозяйственной опытной станции : доклад / В. И. Сазанов // 40-летний юбилей Полтавской сельскохозяйственной опытной станции. – Полтава, 1925. – С. 19.

3. *Краткий исторический очерк Полтавского опытного поля за 25 лет. 1884–1909* / сост. С. Ф. Третьяков ; Полтавское о-во сел. хоз-ва. – Полтава, 1912. – С. 3.

4. *Дьяков В. М.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохозяйственного общества за 1893, 1892 и 1891 годы / В. М. Дьяков. – Полтава, 1894. – 130 с.

5. *Сайко О. В.* Становлення сільськогосподарської освіти Полтавської губернії (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / О. В. Сайко // Сіверянський літопис / Чернігівський держ. пед. ун-т. – Чернігів, 1999. – № 2. – С. 148–149.

6. *Коваленко Н. П.* Організація сільськогосподарської дослідної справи на Полтавщині після скасування кріпосного права / Н. П. Коваленко, О. В. Сайко // Зб. наук. праць Ін-ту землеробства УААН. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 221–225.

7. *Чекрізов І. О.* Вивчення обробітку ґрунту на Полтавщині наприкінці ХІХ століття / І. О. Чекрізов // Матеріали восьмої конференції молодих істориків освіти, науки і техніки. – К., 2003. – С. 225–229.

8. *Вергунов В. А.* Полтавське дослідне поле : становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125 – річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві) / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К., 2009. – 220 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»); кн. 28).

9. *40-летний юбилей Полтавской сельскохозяйственной опытной станции.* – Полтава, 1925. – С. 20.

10. *Черепяхин Б. П.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохозяйственного общества за 1885–1887 гг. / Б. П. Черепяхин. – Полтава, 1888 - 154 с

11. *Дьяков В. М.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохрзяйственного общества за 1893, 1892 и 1891 годы / В.М. Дьяков. - Полтава, 1894 - 130 с.
12. *Дьяков В. М.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохрзяйственного общества за 1895 год / В.М. Дьяков. – Полтава, 1896. – 161 с.
13. *Дьяков В. М.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохрзяйственного общества за 1896 год / В. М. Дьяков. – Полтава, 1987. – 207 с.
14. *Дьяков В. М.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохрзяйственного общества за 1897 год / В. М. Дьяков. – Полтава, 1989. – 80 с.
15. *Черепяхин Б. П.* Отчет по опытному полю Полтавского сельскохрзяйственного общества за 1888 / Б. П. Черепяхин. – Полтава, 1888. – 154 с.
16. *Овсинский И. Е.* Новая система земледелия / И.Е Овсинский. – Вильна : Гкбернская типогр., 1899. – 138 с.
17. *Бертенсон В. А.* По Югу России. Сельскохгзяйственные очерки : наблюдения и заметки / В. А. Бертенсон. – Одесса, 1900. – 127 с.
18. *Вергунов В. А.* Українському Ротамстеду – 125 років / В. А. Вергунов // Дзеркало тижня. – 2009. – № 42(770); 31 жов.–6 листоп.
19. *Двадцатипятилетие* Полтавской опытной станции (1884–1909г) : ист. обзоры / Полтавское о-во сел. хоз-ва. – Полтава, 1916. – Вып. 2-й. – С. 11.
20. *Краткая историческая справка о Полтавской сельскохозйственной опытной станции 1884–1923* : труды Полтавской с.-х. опытной станции / сост. В. Сазанов, А. Знаменский, А. Бондаренко [и др.] ; под ред. В. Сазанова. – Полтава, [1924]. – С. 5–6.